

ÖTÖDIK KÖNYV: A TIZENHETEDIK SZÁZAD.

MÁSODIK RÉSZ. AZ ERDÉLYI MAGYAR ÁLLAMRENDSZER. A VALLÁSÜGY.

I. FEJEZET: AZ ÚJ NEMESI ALKOTMÁNY ÉS POLITIKAI GONDOLKOZÁS.

A királyság és Erdély politikai fejlődésének párhuzamossága és ellentéte. A királyságbeli kormányzat. Az uralkodó személye: II. Mátyás, II. és III. Ferdinánd. A nyugati abszolútizmus törekvései és eszközei. A Habsburg-abszolútizmus e korbéli kezdetleges volta; Khlesl elvei; az abszolutisztikus hivatalszervezet alacsonyrendűsége. A rendiség közjogi vívmányai. Királyválasztás és hitlevél. Pázmány Péter álláspontja, a nemesség politikai túlsúlya; a bécsi befolyás további érvényesülése; rendi kormány hiánya; pénzügyek, hadügyek, visszafejlődés, Esterházy Miklós és Zrinyi Miklós nézetei a nemesi hanyatlásról

Lap

9

II. FEJEZET: AZ ERDÉLYI FEJEDELEMSÉG.

Bocskay végrendelete, Rákóczi Zsigmond választása, a magyar álláspont. A hajdúk szerepe. Báthory Gábor belső uralma, török kapcsolatai, bukása. Bethlen Gábor és a török. Belső rendelkezései, a fejedelmi hatalom erősödése. Az erdélyi abszolútizmus formái. Bethlen egyénisége, az erdélyi szuverénítés, ennek vallási alapjai. A merkantilista gazdasági koncepció, külkereskedelmi kapcsolatok. Hadügy. Külpolitika, köreinek növekedése. A török fenntartás szerepe az erdélyi államéletben. A gyulafehérvári barokk udvartartás. Trónviszályok, I. Rákóczi György. Egyénisége, hatalmának magyarországi súlypontja, notapörök; külpolitikája; Esterházy Miklós és Pázmány Péter szerepe. II. Rákóczi György. Egyénisége, külpolitikája, északkeleti kapcsolatok, dinasztikus és chiliasta szempontok. A lengyel hadjárat; a török katasztrófa. Rédey, Barcsay, Kemény János. Apafi Mihály, hatalmi berendezkedése, az udvar, ligák, notaperek. Belső és külső tehetetlenség. Erdélyi gondolkodás kezdetei és elemei

51

III. FEJEZET: A VALLÁSI KÉRDÉS. A KATHOLIKUS RESTAURÁCIÓ.

A vallásszabadság és tolerancia a XVI. és XVII. században. 1606 és 1608 értelmezése; a földesúri jog további gyakorlásának esetei. A patronus szerepe. Pázmány Péter felfogása. A vallásváltoztatás végrendeleti megkötése. A törvények végrehajtása; a vallási ügyek rendi kormánykezelése; országgyűlési tárgyalások. A linzi béketárgyalások a jobbágyok jogairól. A katolikus térítés. Forgách Ferenc, Pázmány Péter egyénisége, lelki összetétele, alkotásai. A restauráció menete, a földesúri jog szerepe. A térítés lefolyása, a jezsuiták szerepe, pasztoráció. Mária-kultusz, Regnum Marianum. Együttélés különböző vallásúak közt, protestáns térvesztés, elkeseredés; a vallásszabadság megfogalmazása. Az erdélyi vallásviszonyok; a református egyház uralkodó szerepe. Az unitáriusok visszaszorítása, a szombatosok megtörése, a katolikusok helyzete

92

HARMADIK RÉSZ. A BÉCSI ABSZOLUTIZMUS ÚTJÁN.

I. FEJEZET: A POLITIKAI FEJLŐDÉS A WESSELÉNYI-ÖSSZEESKÜVÉSIG.

A korszakra ható ellentétes erők: török, német kérdés, idegen katonaság, vallási hatóerők. Az oppozíció lassú fejlődése. A nyugati magyarság magatartása az erdélyi támadásokkal szemben: Bethlen és I. Rákóczi György hadjáratai. Az ellenzéki szellem növekedése; a török kérdés új, döntő jelentősége. Zrinyi Miklós. Az erdélyi török háború hatása a magyar közvéleményre. Várad, 1661-i hadjárata, Montecuccoli és Zrinyi. 1663-i hadjárata. A vasvári béke hatása. A francia kapcsolat és befolyás. Zrinyi, Lippay és Wesselényi állásfoglalása. A Wesselényi-összeesküvés és leverése 145

II. FEJEZET: A LIPÓT-FÉLE ABSZOLUTIZMUS.

A nyugati abszolutizmus az európai fejlődésben. I. Lipót személye és tanácsadói. A népjóléti momentum hiánya. Magyarország koloniális helyzete az ausztriai abszolutizmusban. A bécsi magyargyűlölet, germanizáló törekvések. A Verwirkung-elmélet. A repartíció; a gubernium berendezése, a vallási kérdés; a katolikus restauráció a városokban. A pozsonyi törvényszékek és gályarabok. Pénzügyek, a végvári katonaság redukciója. A bujdosók. Erdély szerepe. Lengyel és francia kapcsolatok. Thököly szerepe, a szervezkedés hiányai; török szövetség. Az 1682. évi hadjárata. Az alkotmány helyreállítása, a pápaság közvetítő szerepe, az 1681. évi országgyűlés; a vallási kérdés új rendezése. A török háborúk hatása alatt új abszolutisztikus törekvések, az 1687. évi országgyűlés, a fiági örökösödés és az alkotmánybiztosítók 179

III. FEJEZET: A TÖRÖK KIŰZÉSE.

A felszabadító hadjáratok megindulása; a török harcúgy, a pápa szerepe. Császári-lengyel szövetség. Bécs ostroma; hatása a keresztény világra. Lipót elhatározása; a szent liga. Budavár visszafoglalása; a hadjárata a francia támadásig és azután a két fronton. A karlovici béke. A pápaság, a német nép, az ausztriai tartományok és a Habsburg-ház szerepe a felszabadításban. A magyarság pénzbeli részvétele. A hadviselés; a beszállásolás; a vezetés bünei. Caraffa és az eperjesi vértörvényszék. A magyarság véráldozatai; a kurucok részvétele. Thököly bukása. Erdély visszafoglalása, a leopoldi diploma 206

HATODIK KÖNYV: A TIZENNYOLCADIK SZÁZAD.

ELSŐ RÉSZ. AZ ÚJ LEOPOLDI BERENDEZÉS ÉS A RÁKÓCZI-FELKELÉS.

I. FEJEZET: BÉCSI KÍSÉRLET AZ ÚJ BERENDEZÉSRE.

A nemzeti autonómia sérelme a külpolitikai viszonyok nyomása alatt. A rendi központi kormány gyöngesége, Esterházy Pál herceg javaslatai. Bécsi javaslatok az új berendezésre: Fra Angelo memoranduma. A Kollonics-féle Einrichtungswerk és bukása; a katonai hatóságok hatalma és visszaélései. Az udvari kamara szerepe a neo-acquista betelepítésben; a városok helyreállítása. A nagybirtok új szerepe; termelési krízis, a munkaerő kérdése; az új telepítések, a

jobbágyság helyzete; a főnemesség átalakulása. A rác bevándorlás; a tiszta-marosi határőrvidék, a lika-krbaviai határőrvidék. A görög katolikusok uniója: ruthén, oláh, örmény, rác uniók törekvések. A rendek erőtlensége, a konkurzusok. A fundus adómentessége; a jobbágyság terhei, Tokaji Ferenc lázadása. Erdélyi viszonyok, a rendek a Magyarországhoz visszacsatolás ellen, az új transzilvanizmus, belső anarchia jelei 235

II. FEJEZET: RÁKÓCZI-FELKELÉS.

II. Rákóczi Ferenc személyisége; fejedelmi magaszt, tartózkodás, jobbággyvédelem, az ónodi kitörés, Bercsényi szerepe mellette, a hadi reform, hadfelszerelés. A kezdetek, a katonai probléma, a közjogi probléma; a hadi helyzet rosszabbodása, a vezérek, a nép. A hadiesemények lefolyása. A kormányzat berendezése, a lengyeles konföderáció, erdélyi fejedelemség; a francia befolyás, az ónodi abrenunciáció; a béketárgyalások meghiúsultak. Diplomáciai tárgyalások, orosz, svéd, nyugati próbálkozások. Pálffy János és Károlyi Sándor akciója, a szatmári békekötés, Rákóczi a külföldön 275

MÁSODIK RÉSZ. A BAROKK-RENDI KORSZAK.

I. FELKELÉS: A KÖZJOGI KOMPROMISSZUM.

Rendi dualizmus helyébe 1711-ben kompromisszum lép; a magyar alkotmánynak a nyugatiaktól eltérő újabb fejlődése. Az állam fölény, az új abszolutizmus humanisztikus vonásai, kezdődő etatizmus. A hármaskönyv az új fejlődéssel szemben; a nemesség rossz helyzete; a főúri reformok, a rendszeres munkálatok. III. Károly állásfoglalása, az új Habsburg-monarchia, a belső magyar béke szükségessége. A rendi alkotmány megerősödése; a pragmática sanctio. az unió kérdése; az állandó közös hadsereg felállítása. A bécsi központi hatóságok, a titkos konferencia. A magyar kancellária, a helytartótanács, a commissariatica, az igazságszolgáltatás reformja és ennek hatásai. Verböczi tekintélye. A kamara, az osztrák államadóság, Magyarország részvétele annak fedezésében; a nemesi adózás kérdése, a konkurzusok. A főpapok állásfoglalása, a katolikus egyház végleges adózása; a nemesi adómentesség biztosítása 1741-ben. A magyarság és a közös hadsereg, ennek magyar ezredei. A két török háború 317

II. FEJEZET: A BAROKK MŰVELTSÉG.

XVII. századi barokkjelenségek. A barokk életideál terjedése Európában. A barokk államfelfogás nálunk, rendi jellege. A Regnum Marianum államszemlélete, vallásos alapjai, az alapítás, az alkotmány öt alapelve. Az új optimisztikus történelemszemlélet, a magyar történet korszakai. A magyarság történelmi öntudata. Az iskolaugy, állami és rendi tehetetlenség, a jezsuiták szerepe. A jezsuita iskolák, közszellem, iskolai dráma; a keresztény heroikus ideál, ennek nemzeti és történelmi jellege. Más iskolai drámák. A magyar nemzeti barokk forrásai. A magyar föld felfedezése, a barokk építkezés, osztrák és olasz kapcsolatai, udvari jellege. A városkép átalakulása. Buda és Pest, az egyháziak építő szerepe, társadalmi működése, a jezsuiták. Eger és gróf Esterházy Károly püspök. Vác és Migazzi érsek. Veszprém és Székesfehérvár új városképe. Szombathely, Győr. A nyugati barokk városképek, Sopron, Pozsony, Nagyszombat; a felsőmagyarországi barokkváltozatok; a Tiszántúl, Szeged. Főúri kastélyépítkezés, gróf Esterházy József; nyugati kastélykultúra,

Csallóköz; a rokokó-kastély, Eszterháza; a nemesi kúriák. Barokk-hatás az alsóbb társadalomra; a barokk tekintélyelv, vallásos színezete. Koháry István. Vallási ünnepek, búcsújárások; búcsújáró helyek, Mária-kongregációk, falusi egyesületek, társadalmi tendencia. A barokk gondolat társadalmi, politikai és nemzeti jelentősége; a latinnyelvűség, ennek nemzeti jelentősége; a magyar barokk-stílus jellege 366

III. FEJEZET: AZ ÚJ NÉPESSÉG. GAZDASÁGI ÉS NEMZETISÉGI VISZONYOK.

A lakosság számának csökkenése a török korszak következtében. A magyarság aránya Európa lakosságához képest. A pusztá további kiterjedése. Az új telepítés. A nagybirtokosok telepítőmunkája, az új arisztokrácia kiválasztódása. A magyar telepítés akadályai. Német telepítés a főurak részéről; az új német telepek és németországi kapcsolataik. Állami akciók: a kamarai birtokokon, a rácok előnyben részesítve. A temesi bántóság benépesítése Mercy alatt. Mária Terézia szervezett akciója, francia, spanyol, bolgár jövevények. II. József akciója, mintaszerű telepítések. A rác és oláh beköltözés, annak veszélyei. Oláh bevándorlás a Bánságba, Biharba, az unió kérdése; a magyarság civilizatórius munkája. A rácok támogatása Bécs részéről, a határörvidék, rác nemzeti privilégiumok, az illyr deputáció. Visszacsatolások; a rácok kultúrállapota. Városi lakók; görög kereskedők. Zsidók. Tót telepedés. A magyarság belső vándorlása; új elhelyezkedés. Kulturális gazdasági viszonyok az egyes népfajok közt: tót hegyipásztor és falusi jobbágy; német városiak hanyatlása. A magyar kisenemesség krízise; a magyar paraszt, jellege, mezőgazdasági műveltsége, az Alföld primitív művelése, gyors fejlődés; állattenyésztés az Alföldön és a nyugati nagybirtokon; a nagybirtok gazdasági üzeme; az úrbéres szolgáltatások; a jobbágy és a vármegye; állami érdeklődés kezdetei; parasztmozgalmak 417

IV. FEJEZET: MÁRIA TERÉZIA KORSZAKA.

Az egyéniség, barokk és felvilágosodás közt. Első korszak, újabb kompromisszum a rendekkel, 1741, osztrák örökösödési és hétéves háború, a magyarság részvétele; a királynő halála; az udvar és Bécs hatása; a főurak, a pozsonyi udvar. Az új kormányrendszer, Haugwitz, a nemesi adózás; a bécsi felvilágosodás, Mária Terézia szubjektív motívumai. Felvilágosodási reformok: népegészségügy, népjólét, gazdasági reformkísérletek. Állami iskolaügy szervezése. A jobbágyviszonyok rendezése az 1764-i országgyűlés után. A protestáns kérdés fejlődése III. Károly és Mária Terézia alatt. Az utolsó korszak, újabb kormánysszellelem. Deficit fedezése; tanácsok, publicisztikai viták. Az 1764-i országgyűlés gazdasági következményei: az új vámpolitika és iparpártolás, Magyarország gyarmati helyzete, kereskedelmi és fizetési mérleg. Mária Terézia személyes viszonya a magyarsághoz 488

Kütfők és irodalom 577

Magyarázatok a térképekhez 623

Időrendi áttekintés 624

Mellékletek jegyzéke 659